

JULIUS CAESAR

A RES PUBLICA VÁLSÁGA

■ Azzal, hogy a római köztársaság, a res publica mély válságba jutott, minden római polgár tisztában volt legkétsősőbb Tiberius Gracchus meggyilkolása után. A gyilkosságot követő, száz esztendőn át tomboló polgárháború – különösen a két proscriptio – során felszínre bukkanó emberi aljasságok azt a véleményt erősítették meg, hogy a válság elsősorban erkölcsi természetű.

■ A válság megoldását célul kitűző politikusok más és más eszközökkel akarták kezelni a bajokat: Sulla a törvény szigorával, Marius a hadseregreformmal, Caesar pedig a dictatura újszerű alkalmazásával. Végül az ő választása bizonyult előremutatónak. Az erkölcsi válság ugyanis nem oka, hanem következménye volt a res publica alapvető vezetési krízisének.

■ A Róma városára vagy legfeljebb Itáliára szabott intézményrendszer egyszerűen al-

kalmatlan volt egy hatalmas birodalom irányítására. Egy évnél hosszabb időre választott és a korábbinál szélesebb döntési körrel felruházott vezetőkre volt szükség. Caesar természetesen nem egy előre lefektetett tervet akart

megvalósítani, hanem profi politikusként mindig kihasználta a kínálkozó lehetőségeket.

■ Először a három meghatározó politikus alkotta triumviratus tűnt megoldásnak, de tíz év elég volt hozzá, hogy Pompeius és Caesar egymás ellen forduljon. A hadseregükre támaszkodó hadurak döntötték el Róma sorsát. A caesari modell túlélte megalkotójának halálát, a megkezdett munkát gyámfia, Octavianus fejezte be. Abban a pillanatban, amikor Kr. e. 27-ben formailag helyreállította a res publicát, új korszak kezdődött a birodalom történetében: a császárkor.

A Iuliosok nemzetségét, a gens Iuliát a trójai Aeneas fiára, Iulusra vezették vissza, aki Itáliába érve kapta ezt a nevet az eredeti Aszkaniosz helyett. Vagyis a gens már jóval Róma megalapítása előtt létezett, és sok dicsőséget aratott. Csakhogy a nemzetség még ennél is nagyszerűbb múlttal rendelkezett, mivel Aeneas édesanyja – a hagyomány és többek között Vergilius szerint – személyesen Venus, a szerelem istennője volt. A Iuliosok nemzetsége több családra oszlott, amelyek közül az egyik a Iulius Caesaroké.

POPULARIS HAGYOMÁNY

Az első, aki ezt a családnevet viselte, Numerius Iulius Caesar volt a Kr. e. 3. század kezdetén, aki idősebb Plinius szerint azért kapta ezt a nevet, mert születésekor ki kellett vágni édesanyja hasából. A kivágást *sectio caesareának* nevezték, amelynek második tagja a vágni jelentésű *caedere* igéből származik. Ennek alapján úgy tűnik, hogy nem Caesarról nevezték el a császárszomszót, hanem inkább a metszésről a Caesarokat, bár Plinius véleményét már az ókorban sem osztotta mindenki. Caesar nagyapjának lánya, Iulia a neves népbarát politikushoz, Caius Mariushoz ment feleségül, vagyis Iulia Caesar édesapjának testvére, a későbbi dictatornak pedig nagynénje volt.

Caesar apai nagyanyja, Marcia Róma negyedik királyára, Ancus Marciusra vezette vissza nemzetségét. Ezt a kivételes származást Caesar maga is hangoztatta nagynénje, Iulia temetésén mondott beszédében. „*Megvan tehát nemzetségében a királyok fensége, akik leghatalmasabbak az emberek között, és az istenek szentsége, akiknek még a királyok fölött is hatalmuk van.*” Caesar első házasságával szintén Marius populáris politikájához csatlakozott. Feleségül vette az egyik legbefolyásosabb populáris politikus, Cinna lányát, Corneliát. Mindez azt mutatja, hogy a Róma politikai életét meghatározó két markáns irányzat, az optimaták (vagyis a consulok és a senatus meghatározó szerepét képviselők), illetve a populárisok (a népgyűlés és a néptribunusok súlyát növelni akarók) közül a Iulius Caesarok már legalább három nemzedék óta az utóbbiak oldalán álltak.

Hatalomra jutása után Sulla rá akarta kényszeríteni Caesart, hogy váljon el Cinna lányától, aki egyetlen törvényes gyermekét szülte meg, Iuliát.

A gazdag örökösönő vagyonát elkoboztatta, Caesart megfosztotta papi tisztességétől, és végül el akarta fogatni, aki nek ezért bujdosnia kellett. Végül Sulla többek kérésére megkegyelmezett az ekkor még csak 18 éves ifjúnak, de megjegyezte: „*Ebben az ifjúban nem egy, hanem több Marius rejtőzik!*”

CAESAR ÁLMA

Caesar Kr. e. 100-ban született Rómában. Gyermekkoráról nem sokat tudunk, de édesanyja, Aurelia Cotta nagy hatást gyakorolt rá, és még felnőttként is gyakran megtanácskozta vele ügyes-

Talán nincs még egy olyan ókori történelmi személyiség, aki annyira jelen van mindennapi életünkben, mint Caius Iulius Caesar, Róma dictatora.

A ma használatos naptárat az ő naptárreformja teremtette meg (Julianus naptár), amelyen csak kisebb módosításokat kellett később végrehajtani.

A július hónap az ő nevét őrzi, és a cár, császár, Kaiser szavak is mind az ő nevéből képződtek, még ha nem is teljesen jogosan, hiszen Caesar sohasem volt császár. Egy tévedés folytán a császárszomszót kifejezést is Caesar nevére vezetik vissza, bár ő természetes úton jött világra.

bajos dolgait. Plutarkhosz szerint a pontifex maximusi választásra indulva nyomasztó adósságai miatt úgy búcsúzott el anyjától, hogy vagy főpapként tér haza, vagy sehogy. Caesar testvére, Iulia volt Caius Octavius, vagyis a későbbi Augustus nagyanyja.

A szokásos katonai szolgálatok és szónoki tanulmányai végeztével Caesar elindult fölfelé a politikai számlétra. Az út elején kapott tisztségeivel nem volt elégedett. Két változatban is fennmaradt egy történet, amely azt hivatott bemutatni, milyen becsvágyó volt kezdettől fogva. Suetonius szerint quaestorként érkezett Hispaniába 68-

ban, és Gadesbe érve meglátott egy Hercules-szentély mellett felállított Nagy Sándor-szobrot. Caesar feljajdult, mert felzaklatta saját tehetetlensége, hiszen a makedón király az ő korában már a fél világot meghódította, ő viszont még semmi nevezetes tettet nem hajtott végre. Caesar ekkor harminckét esztendő volt.

Plutarkhosznál kicsit másként olvassuk ezt az esetet. Propaetori megbízása során Hispaniában szabad idejében Nagy Sándor történetét olvasságta. Egyszer csak könnyezni kezdett. Barátai megkérdezték tőle, hogy miért szomorodik. Caesar azt válaszolta, hogy minden oka megvan a búslakodásra, hiszen Alexandrosz az ő korában már olyan sok nép fölött uralkodott, ő viszont még semmilyen érdemleges tettere sem lehet büszke. A történet utóbbi változata bizonyosan nem állja meg a helyét, hiszen Caesar 61-ben volt propaetor, 39 esztendő korában, Alexandrosz azonban már harmincharmadik évében meghalt. Így aztán nem hivatkozhatott arra senki, hogy milyen tettei voltak 39 évesen.

Suetonius szerint a Nagy Sándor szobra előtti jelenetet követő éjszakán Caesar felkavaró álmot látott. Azt álmolta, hogy saját anyján követett el erőszakot. Megkérdezte álmáról az álmofejtők véleményét, de azok a legkiválóbb előjelként tekintettek rá. Ugyanis azt olvasták ki belőle, hogy az álmom a földkerekség feletti uralmat jósolja meg Caesarnak, mivel a föld mindannyiunk édesanyja. Plutarkhosznál is megjelenik ugyanez az álmom, de máskor, máshol és más jelentésben. Nála Caesar a Rubiconon való átkelést követő éjszakán álmolja azt, hogy vérfertőzést követett el édesanyjával. Ezt az álmom ugyan nem magyarázza el a szerző, de a helyzetből kiolvasható Plutarkhosz véleménye: az álmom a patrián, a szülőhazán tett erőszakot, a polgárháború újraindítását jövendőli meg. Az álmom története nyilvánvalóan fikció, de a maga módján mindkét szerző jól használja fel: Suetonius a birodalom feletti egyeduralom, Plutarkhosz pedig a vérontás előjeleként értelmezi. És mindkét értelmezés helyesnek bizonyult.

A TRIUMVIR

Caesar nem lehetett volna propaetor Hispaniában, ha nem segíti ki a birodalom leggazdagabb polgára, Crassus. Hitelezői ugyanis nem akarták engedni,

hogyan elhagyja Rómát, amíg a praetorválasztás során felhalmozott adósságát nem rendezzi. Crassus kezességét vállalt az adósság egyötödére, 830 talentumra. Ez azt jelenti, hogy Caesar adóssága elérte a 4150 talentumot. Könnyen beláthatjuk, milyen drága volt akkoriban egy vezető politikai tisztség elnyerése, ha figyelembe vesszük, hogy 196-ban a legyőzött makedón királynak, V. Philipposznak hadisarként ennek az összegnek mindössze egynegyedét kellett megfizetnie. A hispaniai hadjárat teljes sikert hozott. Caesar gyors győzelmei következtében meggazdagodott, és katonáit is gazdaggá tette. A provinciát lecsendesítette, és a helyi adósságválságot is elrendezte. A hitelezőknek járt az adósok jövedelmének kétharmada, de csak addig, amíg azok ki nem fizették tartozásukat.

Rómába visszatérve látta, hogy a keleti hadjáratáról megérkezett Pompeius egyre elkeseredettebb. A sikereire féltékeny senatus húzta-halasztotta diadalmenetének engedélyezését, és amikor azt mégis megrendezhette, felvontatott kincseivel csak olajat öntött a tűzre. Külön bosszantotta a konzervatív szenátorokat, hogy egy római hadvezér, a res publica képviselője Nagy Sándor köpenyében tetszeleg. Ez a gesztus és a Nagy melléknév felvétele

(Pompeius Magnus), egyaránt mutatja, mennyire mély benyomást tett az egykori makedón uralkodó a római hadvezérekre és politikusokra.

És ez a hatás egyáltalán nem volt felszínes. Keleten természetes volt, hogy az uralkodók arcát érdemeken jelenítik meg, sőt az is, hogy akár istennek járó kultuszban részesítik őket. A Kis-Ázsiát megjárt, a parthusokkal megismerkedett vagy éppen az Egyiptomban megfordult római politikusok önmaguk számára is elképzelhetőnek tartottak volna hasonló tiszteletet, a senatus

azonban a köztársasági hagyományokra hivatkozva hevesen ellenállt. Az ellen azonban semmit sem tehetett, hogy görög városok Pompeius arcképeivel ellátott érméket vertek, és oltárokat is emeltek neki. Műtilében még az egyik hónapot is róla nevezték el. Pompeius a senatus jóváhagyása nélkül városokat alapított, amelyeket saját magáról Pompeiopolisznak (ma: Tasköprü, Törökország) vagy Magnopolisznak (A Nagy városa) nevezett el.

A senatus ezzel az önreprezentációval nem tudott mit kezdeni, ezért minden eszközzel akadályozta Pompeius terveit, nem hagyta jóvá keleti intézkedéseit, és nem engedte, hogy földet osszon veteránjainak. Pompeius már ifjúkorában is Róma egyik leggazdagabb embere volt, keleti győzelmei pedig még vagyonosabbá tették. Ugyanakkor nem csak a senatusnak volt gondja Pompeius viselkedésével. A keleti, szinte királyi hatalom után egyszerű szenatorként visszatérni Rómába Pompeiust és hadvezértársait is megviselhette.

Pompeius és Crassus viszonya gyakorlatilag a Spartacus-felkelés leverése óta feszült volt. Igaz, hogy Spartacus és seregét Crassus verte meg (más győzelmet még nem is aratott), de a menekülő felkelők az éppen hazatérő Pompeius csapataiba ütköztek, így a

A RÓMAI KÖZTÁRSASÁG ÉVSZÁMOKBAN

Valamennyi évszám Kr. e. értendő

509

a királyság bukása, az első consulok

494

a plebeiusok kivonulnak a Szent hegyre, a néptribunusi tisztség létrejötte

477

a Fabiusok pusztulása Cremeránál

451

a decemvireket megbízzák a XII táblás törvények elkészítésével

450

elkészülnek a XII táblás törvények

445

patriciusok és plebeiusok házasságának engedélyezése

387

a gallok elfoglalják Rómát

367

Licinius-Sextius-földtörvény

341–338

latin háború

326

az adósrabszolgaság megszüntetése

280–275

Pürrhosz Itáliában

264–241

I. pun háború

218–201

II. pun háború

216

cannaei csata

202

zamai csata

190

III. Antiokhosz veresége Magnésziánál

184

Cato censor

149–146

III. pun háború

146

Karthágó és Korinthosz lerombolása

136–132

az első szicíliai rabszolga felkelés

133

Tiberius Gracchus földreformja és halála

121

Caius Gracchus halála

112–105

háború Jugurtha ellen Numidiában

jeles hadvezér még ennek a győzelemnek a kiélvezését sem hagyta meg Crassusnak. Crassus ezért keleti hadjáratra, hadi dicsőségre vágyott.

Caesar meglátta a lehetőséget a két sértett, de dúsgazdag politikus összebékítésében. Neki még Hispania után sem volt akkora vagyona, hogy a consulválasztás költségeit finanszírozni tudta volna, ezért rászorult a másik kettő támogatására. Összebékítette Crassust és Pompeiust, és azt kérte, támogassák, hogy a 59. év consulja lehessen. Cserébe megígérte, hogy Pompeius letelepítheti veteránjait, Crassus pedig újratárgyalhatja az Asia provincia adóberleti jogára kialakított, túl magas árat.

Az adóbehajtó társaságok, a *publicanusok*, árvezettek a provinciák adóinak behajtására (erre ugyanis az államnak nem volt intézményrendszere), de előre ki kellett fizetniük az árverésen kínált árat. Igaz, utólag senki sem ellenőrizte, mennyivel többet zsaroltak ki a

provinciák lakosságából, hogy legyen hasznuk az üzletben. Asia azonban a háborúk miatt már nem tudott annyit fizetni, mint várták, ezért Crassusnak engedményre volt szüksége.

Az első triumviratust utólag nevezték el így, a kortársak inkább háromfejű szörnyetegnek hívták. Ez a megállapodás ugyanis hivatalosan nem is létezett, ugyanakkor rámutat a római politika egyik legfontosabb vonására. A senatorok, a vezető politikusok köré támogatók valóságos hada szerveződött, akiket pénzzel, juttatásokkal, jogi védelemmel, hivatalok elnyerésével jutalmazták patrónusaik.

A triumvirek támogatói körének egyesítésével olyan informális hatalom jött létre, amely még a senatusban is keresztül tudta vinni az akaratát. Plutarkhosz ezért úgy fogalmaz, hogy *„a polgárháborúhoz ugyanis nem a Caesar és Pompeius között támadt viszály vezetett, mint általában gondolják, hanem éppen a kettőjük barátsága”*. A barátságot azzal pecsételték

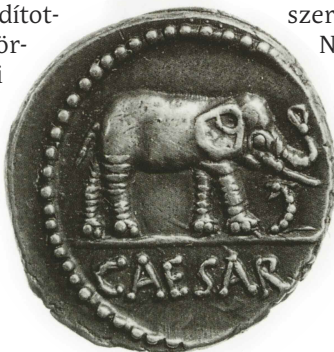

meg, hogy Pompeius feleségül vette Caesar lányát, Iuliát. Ő maga Lucius Calpurnius Piso lányát, Calpurniát vette el. Piso lett a Caesar utáni év consulja.

Caesar elnyerte a consuli tisztséget, konzervatív consultársát, Bibulust pedig fegyverrel űzte el a forumról, amikor az, rossz előjelre hivatkozva, meg akarta akadályozni, hogy megvitassák Caesar földtörvényjavaslatát. Ennek értelmében húszezer legalább háromgyermekes, szegény polgárnak osztott (sorsolás nélkül) földet. Az engedményt kérő adóbérlőknek egyszeri intézkedéssel elengedte a bérleti díj egyharmadát. Pompeius veteránjai is megkapták a nekik járó birtokokat.

A consuli év leteltével Pompeius és Piso támogatásával Galliát juttatták neki proconsuli provinciájaként. Caesar hadserege élén Galliába ment.

Otthon vizsgálatot indítottak consuli évének törvénytelen intézkedései miatt, de ő a néptribunusok segítségével elérte, hogy amíg hivatalt visel, ne kérhessenek rajta semmit számon.

A HADVEZÉR

Itália Pótól északra fekvő területeit Galliának hívták. Ezenkívül Gallia Narbonensis néven a Földközi-tenger melletti, mai délfancia területek is Róma provinciáját képezték, de ettől a sávtól északra szabad gall és germán törzsek éltek. Caesar egy Rómával szövetséges gall törzs, az aeduusok érdekében avatkozott be a háborúba, és sorra hódította meg a gall és germán területeket. Feljegyzéseket készített a megismert népek szokásairól, a hadjáratokról és természetesen a győzelmekről. Remek stílusban írt beszámolója a mai napig fontos forrása a gall és germán történelemnek. Saját magáról egyes szám harmadik személyben írt, de ezt nem szerénységből tette, hanem így kevésbé volt feltűnő, ha „Caesar” nagyszerű haditetteit dicsőítette.

Nem egészen tíz esztendő alatt mintegy nyolcszáz települést vett be ostrommal, és háromszáz törzset hajtott Róma igája alá. Ha hihetünk az adatainak, tíz év alatt nagyjából egymillió gall és ger-

104–101
a második szicíliai rabszolgafelkelés

104–100
Marius II–VI. consulsága

100
Caesar születése

91–88
itáliai szövetséges háború

88
Sulla bevonul Rómába, Sulla törvényei

82
Sulla elfoglalja Rómát, proscriptio

73–71
Spartacus felkelése

63
Cicero consul, Catilina-felkelés, Augustus születése

60
az I. triumviratus

59
Caesar consul

58–51
Gallia meghódítása

53
Crassus halála Carrhaenál

49
Caesar átkel a Rubiconon, a polgárháború újrakezdődik

48
pharszaloszi csata, Pompeius halála

47
zélai csata, „jöttem, láttam, győztem”

44. 03. 15.
Caesar meggyilkolása

43
II. triumviratus, proscriptio

42
philippi csata, Caesar gyilkosainak halála

37
Sextus Pompeius veresége Naulokhosznál

35
Sextus Pompeius halála

34
Antonius győzelme Armeniában

31
actiumi csata, Octavianus és Agrippa győzelme

30
Egyiptom elfoglalása, Antonius és Kleopátra halála

27
a köztársaság „helyreállítás”, a principatus kezdete

13
Lepidus halála

mán veszítette életét, és ugyanennyi esett hadifogságba.

Mіндеzt egy olyan hadsereg élén érte el, amelyik leste a parancsait, és katonái szinte emberfeletti erőfeszítéseket tettek, hogy elnyerjék a parancsnok figyelmét és dicséretét. Caesar kiválóan értett hozzá, hogy fellelkesítse őket. Velük együtt menetelt, tábornok épített, és nem harácsoló volt magának, hanem a zsákmányból minden katonájának juttatott. Egyszer egy viharban szállást kerestek, de csak egy olyan hitvány kunyhót találtak, amelynek szobájában egy embernél több nem tudott lefeküdni. Ekkor a szobát átengedte egy betegeskedő bajtársának, ő pedig a tornácra töltötte az éjszakát.

A hadsereg és vezére közti kapcsolat a római polgárháborúk egyik meghatározó eleme volt. Marius reformja óta zsoldosok harcoltak a római hadseregben, akik vezérüktől függtek, de a vezér is tőlük. Régebben minden évben más parancsnokokat kaptak a legiók. Pompeius és Caesar hosszú hadjárataiban azonban összekovácsolódtak a csapatok, és már nem Rómáért, hanem ve-

zérükért és a közös zsákmányért harcoltak. Természetesen azok a vezérek lettek a legnépszerűbbek, akik osztoztak a katonák örömeiben és nehézségeiben. Ilyen parancsnok volt Caesar és Antonius is. Ezért tudta Marius és Sulla, Caesar és Pompeius Róma vagy éppen egy másik római vezér ellen vezetni a római katonákat.

A triumvirek 56-ban Lucában újabb öt évre meghosszabbították megállapodásukat, Crassus pedig 55-ben boldogan indult keletre, hogy vágyott dicsőséges győzelmeit learathassa. Caesar visszatért Galliába, és seregével elsőként kelt át Britanniába, hogy az ottani népeket meggyőzze, nem érdemes segítséget nyújtaniuk a rómaiak ellen küzdő galloknak. 53-ban aztán hatalmas felkelés rázta meg egész Galliát. A gall Vercingetorix vezetésével szinte minden addig meghódított nép fellázadt. A rómaiaknak sikerült a gallok vezérét, Vercingetorixot Alesia várába beszorítani és körülfalni. A katonák valóságos falrendszerrel kerítették be Alesiát, ahol mintegy százhetvenezeren védekeztek. Csakhogy közben az egész pro-

vinciából mintegy háromszázezer ember tört rájuk, ezért a rómaiak kivülről is falat emeltek, hogy megakadályozzák a két sereg egyesülését. A külső támadókat végül sikerült felőrölniük, ekkor kijött a várból Vercingetorix, és megadta magát Caesarnak. A felkelés elbukott.

A DICTATOR

A hatalmas győzelem tovább növelte Caesar ellenfeleinek féltékenységét. Arra vártak, hogy lejárjon második öt-éves megbízatása, és magánemberként térjen vissza a városba. Ez Caesar halálos ítéletét jelentette volna, hiszen már consuli évének tettei miatt is el akarták ítélni. Csakhogy akkor még mellette álltak triumvirtsai. Közben ugyanis több, Caesar számára fájdalmas változás is történt. Lánya, Iulia meghalt, akinek özvegye, Pompeius fogékonyabb lett rá, hogy a senatorok élére álljon, ezúttal Caesar ellen. A triumviratus 53-ban megszűnt, mivel Crassus elesett a parthusok ellen vívott háborúban.

IACTA ALEA EST | KI VETETTE EL A KOCKÁT?

Ha azonban időrendi sorrendben végignézzük, melyik forrásban mit írnak a Rubiconon való átkelésről, mindössze egyetlen, meglehetősen kései forrásban jelenik meg az idézett szállóige. Caesar a polgárháborúról szóló könyvében nemhogy a kockát nem említi, de még a Rubiconon való átkelés tényét is jótékony homályban hagyja. Csak annyi szerepel nála, hogy seregét átvezette Ravennából Ariminiumba. A térképre nézve persze kiderül, hogy ehhez át kellett kelnie a Rubiconon, de a folyócska említése nyilvánvalóvá tette volna, hogy az Ariminiumba érkezés előtt nemcsak a folyón, hanem a törvényen is keresztüllépett.

A következő szerző, Velleius Paterculus említi a Rubicon nevét, de Caesar nem áll meg a partján, és nem is mond semmit. A Nero korában élt Lucanus eposzt írt Caesar-ról *Pharsalia* címmel. Lucanus helytelenítette Caesar törvénysértését, amelynek következtében egyeduralom jött létre Rómában, és ez tette lehetővé, hogy egy olyan eszelős ember legyen császár, mint Nero. Lucanus szerint a Haza jelent meg Caesar előtt, és kérte, tartsa be a törvényt. A hadvezér azonban azt felelte, Pompeius kényszeríti rá, hogy így tegyen, és át is vonul a folyón. A kockát azonban ő sem említi.

Egész Európában elterjedt az a kifejezés, hogy valaki átlépte a Rubicont, azaz valamilyen cselekedetével átlépte a törvényes határokat. Hasonlóképpen szállóige lett a kocka el van vetve, latinul *iacata alea est* (helyesen ebben a sorrendben). Azt is mindenki tudni véli, hogy Caesar mondta ki e szavakat, mielőtt átkelt a Gallia és Itália határán csordogáló kis folyócskán, és felhatalmazás nélkül, fegyveres erővel lépett hazája földjére.

Plutarkhosz nagyjából százötven évvel az esemény után írta életrajzeit. Pompeius életrajzában viszont a következő, meglepő szavakat találjuk: „Amikor a Rubicon folyóhoz érkezett, amely a neki adott tartomány határa volt, csendben megállt és töprengett, mérlegelve merész vállalkozásának nagyságát. Majd pedig, mint aki tétovázó mély szakadékba veti magát, becsukta a szemét, és nem gondolt a rá váró veszedelemre. »Vessük el a kockát« (anērriphthó kübosz) – kiáltotta oda a körülötte állóknak görögül, és átvezette hadseregét.” Ez a szólás Menand-

rosz egyik komédiáját idézi, vagyis Caesar nem latinul, hanem görögül mondta ki a szavakat.

A mindenki által ismert latin változatot a Plutarkhosz nagyjából egykorú Suetonius Caesar-életrajzában találjuk. Suetonius – Lucanussal ellentétben – nagyon elégedett volt a császársággal, mivel ő vezette Traianus és Hadrianus császári könyvtárát és levéltárát. Valószínűleg ezért módosította Caesar szavait. Plutarkhosznál Caesar veti el a kockát, ezért az átkelés és azzal együtt a polgárháború újraindításának terhe az ő vállát nyomja. Suetoniusnál azonban egy isteni alak jelenik meg a katonák közt, kiragadja a kürtös kezéből hangszerét, és megfújja. A sereg elindul, és átvonul a folyócskán.

Caesar ekkor így fogalmaz, legalábbis Suetonius szerint: „Menjünk hát, amerre az istenek jeladása és ellenségeim igazságtalansága vezérel. A kocka el van vetve (*iacata alea est*).” Vagyis a döntést az istenek hozták meg, ő csak követi a tőlük kapott parancsot. A polgárháború felelősségét Suetonius ezzel nem terheli Caesarra, aki, szerinte, jó döntést hozott, mert ha nem lennének császárok, ő sem vezethetné a császári levéltárát.

Caesarnak nem maradt más választása, átkelt a Rubiconon, és hadseregével együtt tért vissza Rómába. Pompeius elmenekült a városból, és Hellaszban készült a döntő ütközetre. Caesart egy évre dictatornak választották meg. 48-ban Pharszalosznál két csatát is vívtak, és veresége után Pompeius Egyiptomba menekült, ahol orvul meggyilkolták.

Caesar Pharszalosznál megállt a csatatéren, amelyet rómaiak holttestei borítottak, és így szólott: *„Ezt ők akarták! Oly sok kiváló tettem ellenére képesek lettek volna elítélni engem, Caius Caesart, ha nem folyamodom a hadsereghez.”*

Ezután Egyiptomba hajózott, ahol a belharcokat lezárva Kleopátrát ültette

PLUTARKHOSZ CAESAR ÖNFELÁLDOZÓ KATONÁJÁRÓL

„Britanniában történt egyszer, hogy néhány magasabb rangú tiszt egy vízzel elárasztott mocsaras területen támadás középpontjába került. Egy egyszerű legionárius Caesar szeme láttára halálmegvető bátorsággal sietett bajba jutott feljebbvalóinak segítségére, elkergette az ellenséges katonákat, és megmentette a tiszteket. Utána nagy nehezen maga is visszatért társaihoz; az iszapos vízbe vetette magát, és nagy ügyel-bajjal, hol úszva, hol vízben gázolva, pajzs nélkül sikerült partra vergődnie. Caesar és környezete elragadtatással áradozott róla, a katona azonban kétségbeesetten, könnyek közt Caesar lába elé vetette magát, és bocsánatát kérte, amiért pajzsát elveszítette.”

(Máthé Elek fordítása)

trónra. A következő években csak ritkán fordult meg Rómában, mert több hadjáratban számolta fel a pompeianusok ellenállását Hispaniától Afrikáig, és II. Pharnakész pontoszi királyt is legyőzte a zélai csatában. Ezután üzent haza klasszikus tömörséggel a senatusnak: *„Jöttem, láttam, győztem.”* Kr. e. 45-ben egyedüli consulként és pontifex maximusként hozta meg naptárreformját, amely az évet 365 napossá tette, négyévenként egy szökőnappal. Ebben az Alexandriában megismert csillagász, Szószigenész volt segítségére. A senatus létszámát 900 főre emelte, az új senatorok természetesen mind az ő hívei voltak. Tengeren túli földosztásokkal felére csökkentette az ingyegabonában részesülők arányát, és a forrongó városban helyreállította a közbiztonságot. A városi önkormányzatok számára részletes törvényt hozott, például megtiltotta Rómában a nappali teherszállítást a gyakori dugók miatt.

A dictatura ősi köztársasági intézmény volt. Ha az állam vészhelyzetbe került, a két consul helyett hat hónapra dictatort választottak, aki élet-halál uraként vezethette a hadsereget és ítélt el a lázadókat. Sulla már hosszabb ideig viselte ezt a hivatalát, de szükségszerűen vélt reformjai után önként lemondott róla. Az első év után Caesar is, de

Julius Caesar halála.
Vincenzo Camuccini
festménye, 1805

végül 44-ben dictator perpetuusá, vagyis élethossziglani dictatorrá választotta meg magát. Igaz, hogy egy hónappal Caesar halála előtt Antonius megpróbálta őt királyi koronával megkoszorúzni (a *corona* jelentése koszorú), de Brutusék számára már az élete végéig tartó dictatura is sok volt: úgy döntöttek, hogy élete ne tartson tovább 44. március 15-énél.

POPULIZMUS RÓMÁBAN?

A római politikusok egyik legfontosabb fegyvere a népszerűségük volt. Két nagy politikai irányzat küzdött egymással a Kr. e. 1. században: a *senatus* és a *consulok* uralmának döntő szerepében hívó *optimaták* (legkiválóbbak) és a népgyűlés, valamint a néptribunusok szerepét növelni kívánó *populares*, a népiek. Előbbiek jelszava a *senatus* tekintélye, utóbbiaké a nép szabadsága.

Caesar hosszú ideig a *populares* képviselőjének tűnt, de miután Róma két leggazdagabb politikusával fogott össze a *triumviratus* révén, intézkedéseivel kellett biztosítania annak látszatát, hogy ő még mindig a népet támogatja. Ilyen intézkedései voltak a fényes diadalmenetek és a hozzájuk kapcsolódó látványosságok, ingyenes gladiátorviadalok. Az adósságelengedések vagy adósságmérséklések, továbbá a közbiztonság megteremtése szintén növelték népszerűségét. Az ingyenes gabonaosztás és a tömeges földosztás, amit mások birtokainak kisajátítása nélkül, például a korábban elátkozott Karthágó területén hajtott végre, oldotta a feszültségeket Itáliában.

Ugyanakkor valójában egyetlen biztos támasza volt dictaturájának: a fanatizált hadsereg, amelynek katonáival több mint egy évtizeden át együtt élt, hadakozott, s akiknek sok zsákmányt és jutalmat osztott ki. Az ő jelszava az

lehetett volna, ha nyíltan kimondja: a hadsereg hűsége. Csakhogy a szegényebb polgárok mellett a tekintélyesebbeknek is adnia kellett valamit. Galliából minden télen visszatért Észak-Itáliába, ahol kölcsönökkel, ajándékokkal segítette az eladósodott patriciusokat, és szívességeket tett nekik. Az előkelők eladósodását az okozta, hogy a vezető hivatalokra pályázni egyre drágább volt, a pályázók például hatalmas lakomákat rendeztek szavazóiknak, és ha valaki mégsem nyerte el a hivatalt, könnyen elveszíthette vagyonát. Caesar, ha kérték, ekkor már hatalmas vagyonából rajtuk is segített.

Rómát nagyszerű márványépületekkel, templomokkal ékesítette. Volt azonban egy olyan tulajdonsága, amely legalább annyira gyűlölttette, mint amennyire népszerűvé: a *clementia*, vagyis a kegyelem. Pompeius elfogott híveit felszólította, legyenek a barátai, és ha azok lettek, magas hivatalokban

is részesülhettek. Jellemző, hogy gyilkosai többségének korábban ő adta vissza a szabadságot és egy új élet lehetőségét. Mégsem kedvelték emiatt a köztársaság védelmezői. Úgy gondolták, hogy kegyelmet csak uralkodó adhat, egyik polgár a másiknak nem. A kegyelem azt jelentette számukra, hogy Caesar nem tartja magát a többi előkelővel egyenrangúnak. Ifjabb Cato, mielőtt elfogták volna Uticában, felvágta a saját hasát, és pusztá kézzel tépte ki a beleit, csak ne kerüljön Caesar kezébe, és ne ajánljon számára kegyelmet.

Caesar intézkedéseinek jó része valóban békét teremtett és kedvezett a római polgároknak. De mindezt csak hatalmának megszilárdításáért, az állam működésének fenntartásáért tette, miközben Suetonius szerint ilyen megjegyzések hagyták el az ajkát: „Az állam semmi, csak egy testetlen, megfoghatatlan elnevezés. [...] Sulla analfabéta volt

a politikában, hogy lemondott a dictatori hatalomról.”

Sulla, Pompeius, Caesar és később Augustus példája jól mutatta, hogy a res publica hagyományos intézményrendszere már nem képes megbirkózni a hatalmassá vált birodalom vezetésével. Az egy évre választott consulok nem tudtak lezárni egy távoli vidéken indított hadjáratot egyetlen esztendő alatt. A belső változásokat

azok a hadvezérek, dictatorok hozták el Rómában, akik hadseregük élén hosszú éveken keresztül, messzi országokban vezettek hadjáratokat, és akik megtanulták a hellenisztikus államokban, milyen tisztelet jár egy vezetőnek. Caesar *princeps* utódai nem véletlenül vették fel valamennyien a Caesar nevet, amely végül névből uralkodói címmé vált, minden cári és császári cím előfutárává. ♦

TE IS FIAM, BRUTUS!

Et tu, mi fili, Brute! Így kiáltott fel Caesar latinul a közhiedelem szerint, amikor Kr. e. 44. március 15-én gyilkosai közt Marcus Iunius Brutust is meglátta, és ő is lesújtott rá. Brutus Caesar rokona volt, és egyesek arról suttoztak, hogy valójában saját fia, minthogy Brutus édesanyja, Servilia Caepionis a dictator szeretője volt. Ez a viszony azonban mintegy tíz esztendővel Brutus születése után kezdődött, Brutus születésekor Caesar még csak tizenöt éves volt. Az összeesküvők közé tartozott egy másik Brutus is, Decimus Iunius Brutus Albinus, aki szintén rokona volt Caesarnak, őt még a végrendeletében is megnevezte, és kisebb örökséget hagyott rá.

kérését akarták támogatni, aki vissza szeretne volna hívni bátyját a száműzetésből. Caesar ezt megtagadta. Cimber ekkor megragadta a dictator togáját, amivel megadta a jelet a többieknek. Caesar felkiáltott: „*De hiszen ez erőszak!*” Az első döfést

Casca töre ejtette. Caesar íróvesszőjével átszúrta Casca kezét, de ekkor már minden merénylő lesújtott rá. Suetonius így írja le a jelenetet: „Amikor észrevette, hogy mindenfelől kivont török merednek rá, fejét beborította togájával, bal kezével meg bokáig leengedte a toga öblét, hogy testének alsó részét is eltakarva, nagyobb méltósággal essen el. Így szúrták aztán le huszonhárom tördőfessel. Csak az első szúrásnál nyögött fel, de nem szólt semmit.” Plutarkhosz szerint azonban rákiáltott Cascára: Szinte egyazon pillanatban kiáltottak fel; Caesar, akire a merénylők kardja lesújtott, latinul: „Casca, te nyomorult, mit csinálsz?” Casca pedig görögül fivérének: „Bátyám, segíts!” „Adelphe, boëthei!” Suetonius hozzáfűzte: „van, aki azt állítja, hogy a rátámadó Marcus Brutusnak ezt mondta görögül: »Te is, fiam?« »Kai szü, teknon!«” Vagyis Suetonius szóbeszédnek tartja, hogy Caesar megszólította Brutust, de a szóbeszéd szerint nem latinul, hanem görögül tette, a nevet pedig nem is említette. Shakespeare drámájában Caesar latinul kiált fel, de ott sem a közismert szólást idézi: „*Et tu, Brute!*” „*Te is, Brutus!*” A „*Te is, fiam, Brutus!*” felkiáltás egyetlen ókori forrásban sem szerepel, és nemzetközileg sem ismert. Úgy tűnik, hogy ebben a formájában Magyarországon alakult ki.